

c) La planificació lingüística

SOBRE LA JUSTÍCIA LINGÜÍSTICA: L'ALTERNATIVA DEL MULTILINGÜISME TERRITORIAL¹

Jonatan CASTAÑO MUÑOZ

Sociòleg

The abstract can be found at the end of the article.
Resumen al final del artículo.

Sumari

1. Introducció
2. L'individu com a subjecte moral i la natura ontològica del parlant
3. La natura constitutiva del multiculturalisme
4. La natura instrumental
 - 4.1. Característiques comunes de les teories que segueixen la natura instrumental
 - 4.2. El perills de la justícia utilitarista
 - 4.3. L'igualitarisme liberal i la seva crítica a la natura constitutiva i al multiculturalisme
5. Resum de les diferents versions del principi d'igualtat en les teories lingüístiques presentades
6. Dos models de polítiques lingüístiques: territorialitat i individualitat
7. Tipologia de polítiques lingüístiques segons la natura i el règim lingüístic aplicat
8. Els beneficis i els inconvenients de l'igualitarisme liberal protector
 - 8.1. Beneficis o avantatges
 - 8.2. Inconvenients
9. Conclusions. Cap a una política lingüística justa: la solució del multilingüisme territorial
10. Bibliografia

1. INTRODUCCIÓ

Fa poc que els pensadors de teories normatives han inclòs la llengua dins del seu camp de treball. La discussió sobre la justícia lingüística és, sens dubte, bastant recent, i en gran part, s'origina amb les aportacions dels

1. Aquest article ha estat, en part, elaborat en el marc de les meves pràctiques professionals a l'Institut de Sociolingüística Catalana de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya. Agraïxo les ajudes i les crítiques, sempre constructives, de tots els companys de Institut tant de la Secció d'Estudis com del Centre de Documentació. Tot i

teòrics multiculturals,² que, per la manera de concebre la justícia liberal,³ han centrat part de la seva atenció en els drets lingüístics de les minories. Aquestes aportacions durant força temps, tal com afirma Kymlicka, «*han llegado a ser la posición predominante en la literatura de hoy en día y la mayoría de los debates se centra, antes que en si se acepta o no, en cómo desarrollar y refinar la posición culturalista liberal*» (citat a B. Barry, 2001a, p. 41), però cada cop costa més pensar que això sigui cert ja que han aparegut múltiples crítiques des de diferents posicions normatives als arguments defensats per aquests autors.

Avui dia ha sortit amb força un corrent de pensament que vincula la llengua a la igualtat des d'una perspectiva liberal igualitària, però dins d'aquest corrent no hi ha acord sobre si és més igualitària la diversitat o l'homogeneïtzació lingüística dins d'un territori i, per tant, sobre quines polítiques lingüístiques són i no són justes.

Aquest text, i sense ànim d'exhaustivitat, intenta fer una breu panoràmica de les diferents aportacions des d'aquestes dues teories normatives de la justícia a la polèmica qüestionària d'organitzar les polítiques lingüístiques a la societat. Tot i tenir un caràcter general, l'atenció del text se centrarà sobretot en el cas de la societat catalana amb totes les seves peculiaritats.

Finalment, es pren en consideració un dels corrents presentats: «l'igualitarisme liberal protector», ja que creiem que és el que pot aportar més beneficis a la societat catalana i, si més no, pot ser un bon referent per a l'actuació d'un govern que sigui al mateix temps d'esquerres i preocupat per la protecció de les llengües, però no ho farem d'una forma pura, ja que, es posa en dubte la premissa segons la qual la substitució lingüística és inevitable si conviu més d'una llengua al territori i es proposa el multilingüisme territorial com una alternativa per evitar alguns dels problemes d'aquest igualitarisme liberal protector.

això, totes les opinions i errades que hi puguin haver són del tot responsabilitat meua. Agraïments especials (per la confiança en mi en obrir-me les portes de l'institut, per l'interès en el tema de l'article i per les lectures i comentaris d'aquest) es mereixen dues persones sense les quals aquest article segurament no hauria vist la llum: Ernest Querol i Joan Solé Camardons.

2. Usem el terme *multiculturalisme* per referir-nos al que en altres llocs també apareix com a culturalisme liberal, política del reconeixement o política de la diferència.

3. Una de les grans preocupacions dels multiculturalistes és fer que les seves propostes siguin liberals, però molts cops entenen aquest terme com el que nosaltres anomenarem individualisme ètic, és a dir que el subjecte és l'individu i no el grup.

2. L'INDIVIDU COM A SUBJECTE MORAL I LA NATURA ONTOLÒGICA DEL PARLANT

Està bastant acceptat que l'únic subjecte moral ha de ser l'individu, ja que és l'únic que sent, o que es troba «*con capacidad de sufrir como dirían ciertos filósofos*» (Ovejero, 2000, p.1) i que és per ell pel que s'han de formular les teories de la justícia, en això estan d'acord gairebé totes les teories de la justícia actuals.⁴ Com observa Ovejero, «*una lengua no se discrimina, se discrimina a sus hablantes*» (Ovejero, 2000, p.1), que són els subjectes morals. Cal aclarir que aquesta premissa de l'individualisme ètic també és acceptada pels filòsofs multiculturals, que afirmen que si s'ha de protegir una cultura o una llengua, no és per ella mateixa sinó perquè hi ha individus que per poder tenir l'oportunitat de realitzar el seu ideal de *vida bona* necessiten poder viure en un marc cultural que sentin com a propi i expressar-se en la seva llengua pròpia. Sembla, doncs, bastant clar que la llengua per si mateixa no té un valor ètic intrínsec, com no el tenen ni la terra, ni altres objectes, ni els sentiments per si mateixos sinó que si té importància és per les persones que la parlen o la senten i es relacionen amb ella.

Així doncs, a la literatura i, sempre tenint com a referència moral l'individu, a grans trets, es poden veure dues formes d'entendre aquesta relació de l'individu parlant amb la llengua, o com diu Helder de Schutter dues maneres d'entendre *la natura ontològica dels parlants: la natura instrumental i la natura constitutiva* (De Schutter, 2004). A continuació, descriurem breument les característiques d'aquestes dues natures ontològiques.

3. LA NATURA CONSTITUTIVA DEL MULTICULTURALISME

La natura constitutiva és aquella forma d'entendre l'ontologia del parlant que considera que la llengua és part del parlant, ja que, d'una manera semblant a les idees del romanticisme, es considera que la llengua porta sentiments i identitats a l'existència del ser, i forma, per tant, part d'ell. Tot

4. Tot i que hi ha teories comunitaristes que no estan gaire d'acord amb aquest corrent (entre els quals, com es veurà, nosaltres no incloem multiculturalsistes com Taylor o Kymlicka tal com per exemple fan Arnsperger i V. Parijs al seu llibre *Ètica econòmica i social. Teories de la societat justa*. p. 20) i afirmen que el que importa és *la comunitat* (per exemple, les teories de Michael Sandel). En el camp estudiat, el de les llengües, entre les teories que no accepten l'individualisme ètic destaca la distinció que fa Muschenga entre teories en què la llengua té un valor intrínsec, és a dir per si mateixa, i les que li donen el valor a l'individu i a la llengua segons la relació que tingui amb aquest (DE SCHUTTER, 2004, p. 3).

i això, avui en dia, en contra de les idees romàntiques, la psicologia cognitiva sembla desmentir que l'ús d'una llengua i pensar en ella porti cosmovisions diferents del món; el món és el mateix en totes les llengües i influeix més l'entorn físic en la generació de la llengua que la llengua en la visió del món.⁵ Per la natura constitutiva la llengua és, doncs, una part intrínseca de qui sóc, ja que genera sentiments i identitats, el subjecte és el que Herder de Schutter anomena «*linguistically embodied subject*» (De Schutter, 2004 p. 4), però no dóna cosmovisions diferents del món i la realitat.

Si la llengua fos només instrumental, per què hi ha conflicte lingüístic? Per què la gent dóna tanta importància a mantenir la llengua pròpia? La natura instrumental, com veurem, no pot donar resposta al fet que la gent no vol renunciar a viure i créixer en el seu entorn lingüístic i no en el més «útil». És cert que no escollim la nostra llengua primera, però no per això és una mera eina externa a l'individu sinó, per què ens provoca alienació no poder usar la nostra llengua materna? Viure un marc cultural i lingüístic que se senti propi ens ajudarà sens dubte a ser més lliures i iguals i, per tant, a escollir el projecte de *vida bona*⁶ que desitgem dins de la societat.

D'acord amb aquesta argumentació, es desprèn que la justícia lingüística exigeix protegir els drets de les minories lingüístiques a poder usar la seva llengua en l'àmbit públic per contrarestar la injustícia i desigualtat que generaria forçar un grup lingüístic a viure en una altra llengua, tot i que sigui majoritària i permeti la comunicació amb un major nombre de persones. El fet de no ser assimilats és considerat un dret de l'individu per poder viure el seu ideal de *vida bona* en la seva llengua pròpia i, per tant, en igualtat d'oportunitats.

És factible l'ideal lingüístic del multiculturalisme?

Els defensors d'aquesta concepció constitutiva són, bàsicament, els teòrics multiculturalistes. Aquests, amb la seva formulació de les polítiques del reconeixement, argumenten que el dret a poder viure en un marc cultural i lingüístic que senti com a propi i que sigui reconegut públicament és de

5. Per exemple, sembla demostrat que si una comunitat que parlés català visqués al pol desenvoluparia molts mots en aquesta llengua per designar el color blanc, tal com han fet els esquimals a causa de l'entorn físic que els envolta.

6. Per *vida bona* entenem aquella elecció lliure que fa l'individu de la manera com vol viure la seva vida, a les teories liberals, dins del marc establert, com més llibertat doni aquest marc més opcions tindrà l'individu, però també més possibilitats d'entrar en conflicte amb l'ideal de *vida bona* d'altres.

l'individu, ja que és part constitutiu d'ell, i no del grup al qual pertany, d'aquí que es parli que el multiculturalisme és una «*teoría liberal de los derechos de las minorías*» (Kymlicka, 1995 p. 19). Per aquests autors *liberal* vol dir que «*los derechos de las minorías están limitados por los principios de la libertad individual, democracia y justicia social*» (ídem).

Per al multiculturalisme l'individu mereix respecte com a ciutadà, és a dir com a membre d'una comunitat política, però també com a membre d'una comunitat cultural i lingüística tot i que aquesta última comunitat no ha estat tinguda en compte en la formació dels estats nació clàssics que pensaven en estats homogenis on la comunitat política i cultural s'identificarien totalment.

Per tant, per als multiculturalistes, com diu Branchadell, «cal fer les dues coses següents: a) Cal entendre que els individus són membres d'una cultura i que la seva identitat cultural és un factor important perquè puguin seguir el seu interès essencial en la vida; dit d'una altra manera, la identitat cultural seria una de les condicions culturals necessàries perquè els individus puguin decidir intel·ligentment per ells mateixos què és valuós a la vida. b) Cal concedir que els membres d'una minoria cultural poden trobar-se en desavantatge respecte dels membres de la majoria quant a la identitat cultural, i que la rectificació del desavantatge justifica per part de l'Estat prendre mesures de protecció per a (els membres de) les minories» (Branchadell, 1997, p. 195). D'aquesta manera es protegeix el context d'elecció i es deixa llibertat d'elecció a l'individu.

Una conseqüència d'aquestes dues afirmacions és que, per als teòrics multiculturalistes, s'ha de reconèixer el dret de tots els individus a usar la seva llengua en l'àmbit públic, a rebre ensenyança en la seva llengua, etc. Però, aquest precepte, aplicat d'una forma pura, es pot dir que és inviable ja que a la societat hi ha massa varietat de llengües per fer-lo operatiu. I si només es vol aplicar a les llengües dels territoris estatals, quins arguments de justícia permetran dir que, per exemple, els catalanoparlants tenen dret a adreçar-se en català a les institucions estatals espanyoles i els immigrants de fora d'Espanya no ho poden fer en la seva llengua? L'únic argument des de les teories normatives que permetria aquesta diferenciació és negar la premissa de l'individualisme ètic (que reconeix l'individu com a l'únic subjecte moral) i establir un vincle entre la llengua i un territori, que pel sol fet de formar part d'un estat ha de tenir uns drets lingüístics. Sembla clar, doncs, que com a ideal el multiculturalisme és desitjable però tractar amb igualtat els individus des d'aquesta òptica, sense vincular la llengua al territori, sembla inviable lingüísticament ja que les institucions públiques han de fer ús de la llengua en la relació amb els ciutadans i no es poden mostrar neu-

trals com ho podrien fer en altres camps, com la religió, o permetre determinats trets culturals que no violen drets fonamentals.

4. LA NATURA INSTRUMENTAL

Un cop revisats alguns dels elements que conformen la natura constitutiva quant a l'ontologia del parlant, en aquest punt, es passarà a definir, en primer lloc, les característiques comunes de totes les teories de la justícia social que comparteixen un altre tipus de natura: la instrumental. Després, s'analitzaran els perills de basar la justícia lingüística en una òptica d'utilitat. Finalment, es descriuran breument la crítica que fa l'igualitarisme liberal al multiculturalisme i les seves aportacions a la justícia lingüística.

Considerem que sota aquest paradigma ontològic del parlant, que considera la llengua com un instrument, se situen l'utilitarisme, l'igualitarisme liberal i el libertarisme. Es fa aquesta divisió a grans trets per intentar evitar encabir totes les teories liberals⁷ en un mateix grup i confondre i barrejar els seus principis. No obstant això, en aquest text no s'entrarà en els principis de la justícia lingüística llibertària ja que estan fora del debat que volem presentar.

4.1. *Característiques comunes de les teories que segueixen la natura instrumental*

- a) **La llengua és una convenció local fortuïta:** el fet que parlem una llengua és un fet circumstancial, una convenció local que ens ve donada. La llengua forma part d'aquelles coses de les quals podem dir «*This is how we do things here*» (Barry 2001b, p. 107), i això fa que no formi part de la natura del parlant.

7. Entenem com a *liberal* tota aquella teoria de la justícia que no porta associada una idea de la virtut o *vida bona*. És a dir, aquelles teories que se centren a establir una estructura institucional justa per a la societat dins de la qual cadascun pugui viure la vida com millor li sembli. Això ens fa fugir de la confusió del terme *liberal* que molts cops s'associa al liberalisme polític o a l'individualisme ètic (l'individu és el més rellevant des del punt de vista ètic, sobretot, en contraposició al grup, però com hem vist abans, en el cas de la llengua, per exemple, també en contraposició a la llengua en si mateixa) especialment en el debat sobre el multiculturalisme. L'individualisme ètic, la igualtat, la llibertat... són principis que no han d'anar per força lligats a les teories normatives liberals, enteses en aquest sentit, tot i que van lligades a algunes (per exemple, la igualtat al liberalisme igualitari, la llibertat entesa d'una determinada forma sobretot al libertarisme...). Per això la importància de separar entre libertarisme, liberalisme igualitari, multiculturalisme (tot i que es pugui discutir si és o no una teoria individualista ètica) i no barrejar elements de tota teoria liberal per definir el liberalisme.

b) **La llengua és entesa com una eina per aconseguir uns objectius, sobretot, la comunicació**, i segons quins siguin aquests objectius, porta a plantejar una determinada política lingüística. La llengua és entesa com un instrument extern, com una eina per aconseguir unes finalitats i, per tant, és aliena a la natura del parlant. La importància d'aquests objectius es defineixen segons la posició de cada autor, però sense dubte el principal és la comunicació i això porta unes conseqüències associades ja que, per exemple, si el més important d'una llengua és que faciliti la comunicació entre parlants, una política lingüística d'homogeneïtzació lingüística estaria justificada sempre que l'existència de dues llengües o més dificulti la comunicació entre els parlants, a més l'aprenentatge d'una llengua minoritària seria vista com una pèrdua de temps ja que aquest temps es podria dedicar a aprendre una altra llengua que faciliti en gran mesura la comunicació. Igualment, sempre que la diversitat lingüística facilités o portés als objectius que cada autor considera justos, una política pública que fomentés la diversitat lingüística i protecció de llengües minoritàries estaria plenament justificada. Respecte a quins són els objectius que cal establir amb l'instrument de la llengua, tal com diu De Schutter «*The concrete goals that are to be maximized according to an instrumental theory of language policy vary from author to author. As we saw Barry emphasizes equality of opportunity, which is also Thomas Pogge's main concern. Others authors will highlight the importance of social mobility (Laitin and Reich), of the absence of violence (Jacob Levy) or stress the requirement of a common language for an adequate democratic deliberation process (John Stuart Mill, Brian Barry i Philippe Van Parijs)*» (De Schutter, 2004, p. 4). Altres objectius que apareixen a la literatura són reduir la mobilitat espacial dels individus, augmentar la cohesió i solidaritat social, l'eficiència, etc.

A més, en una democràcia representativa cal especificar quines són aquestes finalitats per part dels partits i poders públics. Com hem vist, les polítiques lingüístiques sota un prisma instrumental han de pretendre uns objectius establerts, han d'aconseguir facilitar aquelles finalitats que la societat consideri que són justes. En el cas de les democràcies representatives, seguint un principi de transparència, els partits polítics haurien d'especificar quins són els objectius que persegueixen per poder veure si les polítiques lingüístiques són o no són coherents amb aquests, i permetre així que els ciutadans puguin tenir en compte què es farà amb aquestes polítiques (les reals i no les manifestes) a l'hora d'escollir representants.

4.2. *El perills de la justícia utilitarista*

De tota l'exposició anterior, es desprèn que si la llengua és una eina aquesta ha de ser útil, com tota eina que s'aprecii, però no per això hem de caure en el parany de pensar en termes utilitaristes. A continuació, n'argumentarem les causes.

«*De manera muy general y muy simple, el utilitarismo articula con rigor una idea en resumidas cuentas muy plausible: una sociedad justa es una sociedad feliz*» (Arspenguer i Van Parijs, 2002, p. 27). Segons aquest corrent, cap autoritat pot dir el que és just o injust per a la humanitat, només compta el plaer o patiment dels individus: «*sea cual sea la decisión a tomar, debemos abstraernos de nuestros intereses y nuestras inclinaciones, de nuestros prejuicios morales, de nuestras concepciones metafísicas y de nuestras creencias religiosas, y preocuparnos exclusivamente de perseguir “la máxima felicidad para el mayor número de personas”*» (ídem). Així, doncs, el que busca l'utilitarisme és la maximització del benestar agregat o, més àmpliament, ha de cercar la utilitat agregada.

Per què hem considerat l'utilitarisme com una teoria de la justícia que respecte a la natura del parlant segueix la natura instrumental? La resposta sembla òbvia, la decisió de quina llengua s'ha d'usar, quantes n'hi ha d'haver, d'optar o no per protegir les llengües minoritàries, etc., igual que totes les decisions, s'ha de prendre escollint l'opció que maximitzi el benestar de la societat, la llengua és una eina per aconseguir un fi: el benestar agregat de la societat.

L'utilitarisme és en si mateix «conseqüencialista», es jutja si una acció és justa d'acord amb les conseqüències que porti i no dels principis. Però té un problema important que és la mesura de la utilitat per a cada individu. En el nostre cas concret, un utilitarista hauria de saber quina utilitat dóna cada individu que es defineixi com a membre de la societat catalana a parlar castellà, parlar català o parlar ambdues⁸ llengües i agregar la utilitat de cada situació. Com que això és impossible mesurar-lo almenys hauríem de saber quines preferències té cada individu respecte a les llengües, però això comporta una sèrie de problemes i paradoxes molt conegudes que fan que en molts casos sigui impossible prendre una decisió.⁹

8. Simplifiquem en aquestes tres possibilitats la realitat lingüística catalana, tot i que no només es parlen aquestes llengües i no només hi ha aquestes combinacions.

9. Aquí no ens estendrem sobre les paradoxes i les regles de la teoria de l'elecció pública. Cal destacar que potser la paradoxa més coneguda és la de Condorcet que porta a un cicle en què és impossible prendre una decisió seguint l'utilitarisme ordinal.

Però suposem, per un moment, que podem agregar les preferències individuals respecte a les llengües de cada individu o que no existissin aquestes paradoxes. L'utilitarisme no deixa de tenir altres problemes, és lícit en nom de l'utilitarisme violar drets fonamentals si això reporta més utilitat a la societat? Per exemple, seria lícit una certa persecució a minories lingüístiques, per augmentar la utilitat agregada de la societat? Si el fet de respectar els drets de la minoria reporta més benestar o utilitat a la societat que el que no es parli la seva llengua no ho seria, però, si la societat es radicalitzés moral i lingüísticament i li aportés més utilitat que no es parlés aquella llengua que respectar els drets fonamentals de la minoria parlant? Ho seria? Aquí rau un greu problema de l'utilitarisme, ja que aquest pot anar contra les nostres intuïcions morals en nom del benestar agregat. S'ha d'anar, doncs, amb molt de compte amb els límits de justificar les actuacions lingüístiques amb una lògica utilitarista i més en societats on hi hagi sentiments nacionalistes d'una part o més parts de la població vinculats a les llengües.

4.3. *L'igualitarisme liberal i la seva crítica a la natura constitutiva i al multiculturalisme*

Els principals autors que han tractat la qüestió de la justícia lingüística des de l'igualitarisme liberal han sigut Brian Barry i, en part, Philippe Van Parijs,¹⁰ tot i que aquest últim no se situa plenament en la natura instrumental sinó que hi barreja les dues.

Per a aquests autors igualitaristes liberals la llengua és clarament un instrument que s'ha d'usar per aconseguir una major igualtat social, econòmica, política i d'oportunitats dins de la societat. La forma varia d'un autor a un altre, però aquesta idea és comuna en tots els igualitaristes liberals, i se situen per tant en la natura instrumental d'entendre la relació entre llengua i parlants.

Aquests autors critiquen durament les idees dels multiculturalistes¹¹ i fan front a tot el que faci una certa referència al nacionalisme o politització

10. Podem dir que Van Parijs és un igualitarista liberal respecte a la llengua però no s'adsciu a la natura instrumental en un sentit pur com les idees que presentem en aquest punt del text, ja que la seva concepció de justícia lingüística inclou també elements de la natura constitutiva.

11. Per aprofundir en la panoràmica de la crítica al multiculturalisme i la seva compatibilitat amb l'esquerra i la dreta des de teories diferents de les normatives pot ser útil veure el text *Notas sobre la izquierda antiliberal*, d'Aguilar Rivera, 2003.

de les identitats de grup. Per a ells, «*El fantasma que ahora recorre Europa es el del nacionalismo estridente, la autoafirmación étnica y la exaltación de lo que separa a las personas a expensas de lo que las une*» (Barry, 2001a, p. 38). Barry insisteix que l'universalisme que es va aconseguir a la Revolució Francesa s'està perdent, ja que en lloc de millorar el concepte de ciutadania el que s'està fent amb les idees dels teòrics multiculturalistes és perdre els drets universals i fomentar la diferència.

Aquest punt és clau per entendre el tipus de ciutadania que es defensa des de l'igualitarisme liberal, que contraposen al que és defensat des del multiculturalisme. Per a l'igualitarisme liberal és inacceptable que hi hagi diferències en el tracte o d'oportunitats per pertànyer a un grup lingüístic o a un altre, ja que això està directament vinculat a la politització de les entitats de grup, per això cal una *ciudadania universal i no multicultural*. La ciutadania que proposen és la liberal en què tot ciutadà tingui els mateixos drets legals i polítics, reforçada pels drets socials aconseguits i els que siguin necessaris per garantir una igualtat d'oportunitats. Aquesta posició és també la que es reflecteix en la famosa teoria de la justícia de Rawls.¹²

Per als igualitaristes liberals les idees multiculturalistes són impensables ja que suposen que no hi hagi barreja de cultures dins les minories. Barry arriba a afirmar que «*la noción de que los grupos deben retener su pureza racial se volvió a codificar como la afirmación de que cada grupo debe mantener su propia integridad cultural*» (Barry, 2001a, p. 50).

A més, també critiquen, i potser aquesta és la crítica més important des de l'esquerra, que la política multicultural de tractar de manera diferent grups lingüístics o culturals és molt antiigualitària a llarg termini. La proliferació d'interessos especials fomentats pel multiculturalisme porta a una política de «*divide y gobierna que sólo puede beneficiar a quienes más se aprovechan del statu quo. No existe mejor manera de cortarle el paso a la pesadilla de la acción política unificada de los desfavorecidos económicamente, la cual podría derivar en demandas comunes, que enfrentar a los diferentes grupos desfavorecidos unos contra otros. El distraer la atención de las des-*

12. Tal com afirma Barry, «*En retrospectiva se puede considerar que la obra "A Theory of Justice", de John Rawls, es con toda claridad la mejor declaración de esa ciudadanía... El primer principio de justicia de Rawls, que exigía los derechos civiles y políticos iguales, expresaba el ideal clásico de ciudadanía liberal, mientras que el segundo principio reconocía las demandas de ciudadanía social y económica. La primera parte del segundo principio estableció una concepción muy sólida de la igualdad de oportunidades, mientras que la segunda parte (el principio de diferencia) hizo que la justicia de las instituciones sociales y económicas dependiera de que se hiciera a los miembros del grupo socioeconómico más pobre de la sociedad tan ricos como se pudiera hacerlos en cualquier escenario de convenios institucionales*» (Barry, 2001).

ventajas compartidas, como el desempleo, la pobreza, la baja calidad de la vivienda y los servicios públicos adecuados» (Barry, 2001a, p. 50). Aquest aspecte de separació que fomenta el multiculturalisme Cardús el resumeix, parlant de la immigració: «¿Le sirve de algo a un inmigrante que se le reconozca el derecho a mantener una peculiaridad identitaria de origen [per exemple, la llengua] si se trata de una particularidad que sólo le podía servir en aquellos orígenes? ¿No será que, ayudándole a mantenerla, quizás se le ponga más difícil la incorporación a la cultura hegemónica que tan generosamente quiere acogerle?» (Cardús, 2000).

Queda clar, doncs, que, per als igualitaristes liberals, l'objectiu d'usar la llengua com a instrument per aconseguir la igualtat d'oportunitats no va en el sentit d'igualar les oportunitats de viure la concepció de *vida bona* en la llengua pròpia o primera, tot i que els multiculturalistes ho presenten com una forma de reduir desigualtats. No es pot donar cap tracte especial al grup dels parlants d'una llengua ja que no és just que hi hagi tracte especial més favorable a un parlant ric d'una llengua A que a un parlant de B pobre només pel fet de pertànyer a un o altre grup: el que s'ha de mirar són les característiques socials i econòmiques individuals. Des d'aquesta perspectiva si existís una discriminació sistemàtica cap a un grup lingüístic caldria portar a terme mesures de discriminació positiva, però temporalment fins a garantir la igualtat d'oportunitats i no per sempre com poden demanar els teòrics multiculturalistes. En aquest aspecte un teòric multicultural català com Branchadell ha contestat que a Espanya els parlants de català seran sempre una minoria discriminada i, per tant, mai s'arribarà a la igualtat i hi ha d'haver discriminació positiva contínua. La clau d'aquest debat és l'àmbit territorial des del qual es mira el problema i, per tant, la definició de minoria.

A més a més, una altra crítica clau al reconeixement de drets diferenciats a diferents grups lingüístics és que els diferents grups lluitarien per aconseguir aquests drets, minvant la solidaritat i, a més, sempre hi hauria grups amb una major capacitat negociadora que s'imposarien als altres, fent que la distribució de drets especials els afavorís generant una altra injustícia; en paraules de Cardús: «*El problema fundamental de una sociedad multicultural está en el hecho de que, independientemente de la buena voluntad subjetiva de sus miembros, unos pertenecen a grupos hegemónicos y otros no. Unos tienen detrás una historia política y cultural victoriosa y otros llegan como verdaderos derrotados de la historia*» (Cardús, 2000).

Tot i la crítica al multiculturalisme, l'igualitarisme liberal no porta necessàriament a l'homogeneïtzació lingüística, sinó que com veurem més endavant depèn de si el valor que se li dona a aquesta és major o menor del que se li dona a la diversitat lingüística.

5. RESUM DE LES DIFERENTS VERSIONS DEL PRINCIPÍ D'IGUALTAT EN LES TEORIES LINGÜÍSTIQUES PRESENTADES

En aquest punt es mirarà de presentar l'evolució històrica del concepte d'igualtat i com ha influït en l'igualitarisme liberal i en el multiculturalisme i les seves visions de l'organització lingüística de la societat.

La igualtat formal

La primera igualtat liberal, que anomenarem *igualtat formal*, és la que va sorgir amb la creació dels estats nació.¹³ «Des d'una perspectiva històrica la construcció de l'estat nació es fonamenta en els postulats del liberalisme, que s'oposa a la pluralitat d'ordenament pròpia de la societat estamental de l'Antic Règim, i als privilegis i desigualtats que se'n derivaven. Així, el liberalisme parteix d'un determinat concepte de ciutadà nucli i unitat bàsica, i desconfia de les minories i de les collectivitats inferiors a l'estat nació, única organització legítima. Es tracta a més d'un ciutadà abstracte a qui es reconeixen uns drets (civils i polítics)¹⁴ pretesament universals, i en conseqüència iguals per a tots els ciutadans, amb independència de les seves característiques personals, o de la seva pertinença a grups socials o culturals diversos. En aquest sentit, doncs, el liberalisme es basa en la idea d'un individu abstracte, i per tant, d'una societat substancialment uniforme» (Oliveras, 2001, p. 2). Per tant, aquesta primera igualtat era només formal i no reconeixia desigualtats econòmiques, socials ni culturals. Per a aquesta «llibertat formal» els estats han de ser homogenis i, per tant, «qualsevol actuació pública o política estatal que tingués en compte elements com ara la raça, l'origen, el gènere, la religió o la llengua es considerava contrària al principi d'igualtat davant la llei, és a dir, la que proclama la identitat de posició jurídica dels destinataris de la llei» (ídem, p. 5). Pel tema que ens interessa, segons aquesta igualtat, una minoria o es converteix en estat o no pot conservar la seva llengua dins d'un estat amb una llengua majoritària «comuna».

13. Aquesta igualtat no és representativa de les teories que tracta aquest text (l'igualitarisme liberal i el multiculturalisme), però és convenient presentar-la per contextualitzar les altres dues formes d'entendre la igualtat que presentarem, ja que en són una evolució.

14. Tot i que està clar que el reconeixement de fet d'aquests drets per tota la ciutadania va trigar molt temps des de la fundació dels estats nació. Per exemple, els negres als EUA o les dones a gairebé tots els països occidentals.

La igualtat material

Però en aquesta concepció original d'igualtat, igualment com passa amb els trets culturals, també qualsevol actuació pública que tingués en compte criteris de desigualtat econòmica o de partida aniria contra aquesta llibertat formal. Per això aquest plantejament va ser superat pel concepte d'*igualtat material* que se suma a la igualtat formal. «*Los derechos universales civiles y políticos de los ciudadanos previstos (aunque lejos de haber sido concretados completamente) por las revoluciones francesa y estadounidense fueron realmente insuficientes y es necesario complementarlos con derechos universales sociales y económicos*» (Barry, 2001a, p. 52). La igualtat real no pot consistir només a tenir iguals drets civils i polítics, hi ha tota una sèrie de injustícies socials i econòmiques al sistema econòmic capitalista, que és el que ha acompanyat l'evolució de l'Estat nació i les democràcies representatives, que fan que no tothom tingui les mateixes oportunitats de partida per escollir i portar a terme la seva concepció *de vida bona* ni per realitzar els drets civils i polítics i estar en igualtat d'oportunitats com a ciutadà i no en desigualtat com a membre d'una classe social o d'un grup.

El moviment obrer, les pressions del marxisme, la socialdemocràcia, les revolucions de treballadors, els sindicats, la creixent pobresa i desigualtat material, etc., van fer que s'anessin incorporant alguns drets socials i econòmics als civils i polítics aproximant la igualtat material a la formal i formant un nou concepte d'igualtat que incorpora els dos sense el qual no hi ha una llibertat real per als ciutadans. Aquesta és la visió d'igualtat del liberalisme igualitari i obre la porta al tractament diferenciat dels ciutadans segons les seves condicions personals: «cal tractar igual els casos iguals però diferent els casos diferents» (Solé Durany, 1995, p. 89), tot i que el liberalisme igualitari ho afirma sobretot referint-se a les condicions socials i econòmiques i no a les culturals. Aquest tipus de llibertat porta associada una natura instrumental de la llengua que com s'ha vist al punt 4 considera que les condicions culturals com la llengua poden ser útils o no per aconseguir una igualtat material i formal i, d'acord amb això, s'han de tractar d'una manera o d'una altra.

La igualtat cultural

En aquest camí de tractament diferenciat, el multiculturalisme afegeix un tercer tipus d'igualtat que nosaltres anomenarem «igualtat cultural». Aquesta igualtat posa l'èmfasi en el fet que s'ha de tractar de manera dife-

rent els ciutadans que pertanyen a grups culturals diferenciats, i no com ha fet l'estat nació tradicionalment que ha ignorat aquest tipus de diferències, de manera que els que pertanyen a minories culturals, religioses, lingüístiques... puguin realitzar el seu ideal de *vida bona* en un marc que sentin com a propi i així no es generi alienació ni desigualtat d'oportunitats. El tracte diferenciats a aquestes minories (com, per exemple, la protecció d'una llengua) ha de ser continu i no transitori mentre hi hagi desigualtat com en la discriminació positiva. Aquest tipus d'igualtat va lligat a la natura constitutiva que s'ha descrit al punt 3.

En un principi no hi ha cap contradicció entre la «igualtat cultural» i la «igualtat material», la contradicció es dona quan s'ha d'escollir entre una o altra i per als liberals igualitaris com hem vist és més important la igualtat material que la cultural. Per exemple, tal com s'ha vist en el punt 4.3, una part dels igualitaristes liberals, entre els quals destaca B. Barry amb el seu llibre *Culture and equality*, ataquen la «igualtat cultural» sobretot per ser antiigualitària material i fins i tot per tornar als temps d'abans de la Il·lustració i les diferències de tracte per qüestions no personals i econòmiques sinó per ser membre d'una col·lectivitat cultural.

A la taula 1 exposem els diferents conceptes d'igualtat que presenta cada teoria.

Taula 1. Conceptes d'igualtat per a cada teoria

<i>Teoria</i>	<i>Tipus d'igualtat</i>	<i>Homogeneïtzació - Diversitat lingüística</i>
Liberalisme clàssic	Igualtat formal	Una llengua per estat nació
Igualitarisme liberal	Igualtat formal + Igualtat material	Homogeneïtzació o diversitat lingüística i protecció de les llengües minoritàries segons la igualtat material que generin
Multiculturalisme	Igualtat formal + Igualtat cultural	Diversitat lingüística i protecció de les llengües minoritàries

Cal aclarir que l'igualitarisme liberal no té res en contra de la igualtat cultural sempre que siguin aspectes que no vagin contra el seu concepte d'igualtat, i a l'inrevés passa amb el multiculturalisme i la igualtat material.

Tenint en compte aquesta taula, s'observa que, a causa del tipus d'igualtat que defensen, el liberalisme clàssic defensa l'homogeneïtzació lin-

güística de l'estat nació i el multiculturalisme la diversitat lingüística i cultural. Per contra, l'igualitarisme liberal no es pot situar clarament en l'eix homogeneïtzació–diversitat ja que defensarà un extrem o l'altre segons la desigualtat material que consideri que genera cadascú. Així doncs, podem dividir l'igualitarisme liberal en:

- *Igualitarisme liberal protector*: corrent que considera que els beneficis de mantenir la diversitat lingüística són majors que els de l'homogeneïtzació, justificant-ho, sobretot,¹⁵ amb raons instrumentals i que com hem vist és l'ontologia més pròxima a l'igualitarisme liberal (vegeu l'apartat 4.4.2).
- *Igualitarisme liberal homogeneïtzador*: corrent que considera que els beneficis de mantenir la diversitat lingüística són menors que els de l'homogeneïtzació, tant a escala estatal com global, justificant-ho amb raons instrumentals.

6. DOS MODELS DE POLÍTQUES LINGÜÍSTIQUES: TERRITORIALITAT I INDIVIDUALITAT¹⁶

A grans trets, en política lingüística es pot diferenciar entre dos models, el model personal i el model territorial. A continuació, els descriurem breument.

Model territorial

Tal com ho descriu N. Oliveras, «Comporta que la regulació lingüística s'estableix d'acord amb el territori, de manera que tots els habitants d'un territori rebran el mateix tractament. L'esmentat territori pot referir-

15. Tot i que no únicament, com es veu en el cas d'un autor representant d'aquest corrent com Van Parijs, que arriba a dir que la llengua és l'ànima d'un estat tot i que després argumenta raons instrumentals.

16. A la bibliografia normalment es parla dels principis de territorialitat i individualitat i no de models lingüístics. S'ha optat per canviar el nom per no confondre'l amb els principis de justícia (igualtat, llibertat...) que guien la implantació d'un model lingüístic o un altre. En aquest text no es considera que la territorialitat o la personalitat siguin principis que hagin de guiar la política lingüística, sinó que han de ser conseqüències justificables des d'altres principis.

se a la totalitat de l'Estat o només a una part d'ell. En tot cas, la divisió del territori en zones lingüístiques i l'establiment de fronteres que determinen l'ús d'un o altre idioma limiten la llibertat lingüística del ciutadà, que haurà d'utilitzar la llengua del territori en què es trobi per tal que els seus actes tinguin eficàcia i validesa públiques i oficials.» (Oliveras, 2001, p. 6).

Model d'individualitat o personalitat

Garanteix a l'individu determinats serveis en la seva llengua, independentment del lloc on es troba: «el ciutadà gaudeix dels drets lingüístics derivats de l'oficialitat de la llengua en la totalitat del territori de l'Estat, sense límits territorials i amb efectes jurídics. De fet, les normes lingüístiques s'apliquen d'acord amb les característiques de les persones afectades, com ara la llengua materna, la llengua dels nivells educatius anteriors, l'educació dels pares o la preferència lingüística, és a dir, es reconeix directament el dret d'opció» (Oliveras, 2001, p. 6).

Sembla que *a priori*, el model d'individualitat respecta més la premissa que l'únic subjecte moral és l'individu ja que es basa en aquest i no vincula la llengua a un territori. Però això no ha de ser necessàriament així, ja que aquests models d'organització lingüística són conseqüències dels principis de justícia que es busquen aconseguir. Per tant, si considerem com a principi de justícia la igualtat de l'individu i aquesta exigeix l'aplicació del model de territorialitat, això no faria que hi hagués un vincle entre territori i llengua que anés més enllà del que molts dels parlants d'aquella llengua viuen en aquell territori, sinó que, d'una manera instrumental, respectaria millor el principi de justícia que es vol aconseguir.

I què és el que ens podria portar a pensar que la realització del principi d'igualtat exigeix l'aplicació del model territorial? Principalment, considerar que la diversitat lingüística porta més beneficis i més igualtat entre parlants que l'homogeneïtzació i, a més, que per aconseguir aquesta diversitat necessàriament cal aplicar un model territorial.

Aquesta visió es reflecteix, per exemple, en la teoria de Philippe Van Parijs. Per a ell, com per a molts altres autors, per protegir les llengües minoritàries cal aplicar el model territorial «*to protect vulnerable languages, there is, under circumstances of high mobility, at best one effective strategy, the firm application of the linguistic territoriality principle: Cuius regio, eius lingua*» (Van Parijs, 2000, p. 219). Això significa la imposició de la llengua més dèbil com la llengua pública en un territori particular, és a dir, com a única llengua admissible en l'Administració pública, la vida política, els pro-

cessos judicials i l'educació pública. Si no es fa d'aquesta manera per aquests autors la substitució lingüística és inevitable, i més en l'era de la globalització, amb totes les injustícies que això genera tal com veurem més endavant.

D'altra banda, hi ha altres autors que consideren que el model d'individualitat sí que és beneficiós per salvar la diversitat lingüística i les llengües minoritàries. En aquest model trobem els que recomanen la seva aplicació en zones on hi ha una gran dispersió de grups lingüístics, però tal com reflecteix Solé Durany, segons Ninyoles, un cop més en aquest cas hi haurà el risc de substitució: «el més probable és que una de les llengües en qüestió —la de major difusió internacional, la millor adaptada a les condicions tecnològiques o la que compta amb uns avantatges inicials en l'estructura de poder— anirà desplaçant l'altra i la coigualtat resultarà en la pràctica cada cop més il·lusòria» (Solé, 1995, p. 88).

Hi ha un altre cas en què, segons alguns autors, la política personalista és útil per a la preservació de llengües minoritàries. És el cas d'aplicació d'un model multicultural, ja que les entitats centrals de l'Estat han de respectar el dret personal dels ciutadans a relacionar-s'hi en la llengua oficial que triï el ciutadà (com, per exemple, al Quebec). El problema resideix en quina és llengua oficial i quina no. I sobretot, per què? Perquè està vinculada a la terra? O bé perquè hi ha un nombre de parlants important? Amb quin criteri es posa el límit numèric? Per què, per exemple, en el cas de l'Estat espanyol, sí el basc i no el berber, perquè és l'idioma de la «terra»? Aquí ens tornem a trobar amb el problema d'aplicabilitat de l'ideal lingüístic multicultural que hem detallat en el punt 3.1. Per no parlar d'altres problemes d'injustícia i desigualtat com la segregació en les escoles públiques que generaria exercir el dret individual a rebre l'educació en la llengua escollida i totes les crítiques antiigualitàries exposades anteriorment.

De tot l'anterior, l'idea clau i que farem servir per establir la tipologia de polítiques lingüístiques és que en el model de territorialitat és l'individu el qui escull la llengua que vol usar en l'àmbit públic i en el territorial no, ja que ve més planificada pels poders públics, sigui per aconseguir els fins que siguin.

7. TIPOLOGIA DE POLÍTQUES LINGÜÍSTIQUES SEGONS LA SEVA NATURA, LA SEVA CONCEPCIÓ DE LA IGUALTAT I EL RÈGIM LINGÜÍSTIC APLICAT

Així doncs, tenint en compte la natura ontològica del parlant, els conceptes d'igualtat vinculats a determinades teories lingüístiques i els dos models de polítiques lingüístiques exposats en els punts anteriors podem cons-

truir una tipologia teòrica de 5 tipus de política lingüística que ens pot ser molt útil per determinar quin és el més just partint de determinats principis.

Taula 2. Tipologia de polítiques lingüístiques

	<i>Territorialitat (menys possibilitat d'elecció individual)</i>	<i>Personalitat (més possibilitat d'elecció individual)</i>
Instrumental	1. Igualitarisme liberal protector — Igualtat formal + igualtat material + igualtat cultural ja que es considera que no contradiu la material — Van Parijs	2. Igualitarisme liberal homogeneïtzador — Igualtat formal + igualtat material — B. Barry, F.Ovejero
		3. Libertarisme homogeneïtzador — Igualtat formal — Juan Ramón Lodares
Constitutiva	4. Nacionalisme lingüístic — Pot presentar o no qualsevol tipus d'igualtat menys la cultural entre diverses llengües dins del territori. — Fitche, Vico i Herder	5. Multiculturalisme — Igualtat formal + igualtat cultural + igualtat material si no implica eliminar la cultural — Taylor, Kymlicka, Branchadell

L'igualitarisme liberal protector

Segueix principalment una natura instrumental i considera el model territorial com la millor garantia per aconseguir la igualtat material en sentit ampli. En aquest corrent de l'igualitarisme liberal hi ha cabuda per a una part de la natura constitutiva, la llengua és sobretot eina i no tan sols de comunicació, però també interacciona amb l'individu i li genera uns sentiments i identificacions que formen part d'ell. Considera que els beneficis de la diversitat lingüística són majors que els de l'homogeneïtzació tot i que també, a més de les llengües territorials, pot ser útil una llengua franca. Un exemple de teoria que defensa aquestes polítiques lingüístiques és la de Philippe Van Parijs.

L'igualitarisme liberal homogeneïtzador

Segueix la natura instrumental d'una forma pura, considera que el model de territorialitat viola l'individualisme ètic, i per tant defensa el de personalitat on l'individu escollirà la llengua majoritària per la seva utilitat, per tant l'ideal és arribar a la homogenització lingüística que eliminarà part de les desigualtats materials entre les persones. La igualtat cultural és considerada com contradictòria amb la material, com hem vist al punt 4.3. Un exemple de teories que defensen aquestes polítiques lingüístiques són les de Brian Barry i, a Catalunya, Félix Ovejero.

El libertarisme homogeneïtzador

Aquest corrent és semblant a l'anterior quant a natura i règim lingüístic aplicat, però amb la diferència que no posa l'èmfasi en la igualtat material, sinó que només ho fa en la formal i creu que cal deixar actuar les lleis del mercat i la lliure interacció entre individus en el que respecta a la llengua i en l'estructura igualtat-desigualtat. És clar que les lleis del mercat porten a l'homogeneïtzació lingüística territorial, per això molts cops ha estat el corrent defensat pels partits que preconitzen el libertarisme econòmic i vinculant-lo amb l'Estat nació. La premissa seria «una llengua, un mercat». Però la globalització està canviant aquest context i des d'aquest model de mercat és una contradicció defensar la llengua de l'Estat nació enfront d'una llengua franca sense introduir elements de nacionalisme lingüístic i natura constitutiva, que, en la realitat, històricament, sovint han vingut combinats.

El nacionalisme lingüístic

Segueix la natura constitutiva, la llengua està molt lligada a l'individu, als seus sentiments i segons aquestes tesis també, molts cops, a la seva manera de veure el món. La llengua és, per tant, part d'ell. Però l'individu forma part d'una nació que gairebé sempre aspira a un territori on oficialment no és parlarà més llengua que la nacional, que senten com a pròpia els integrants de la nació. Aquest tipus de política lingüística, sempre que la nació tingui un territori més o menys definit, defensa sovint la idea que una llengua és la pròpia d'un territori més que dels individus que hi viuen. Un exemple de teoria clàssica que defensa aquestes premisses és la de Fichte,

que va convertir les tesis de Vico i Herder en projecte polític nacionalista, tal com afirma Caminal. Les tesis d'aquests dos autors consideren que «*la historia, las costumbres, la religión, la cultura y, en especial, la lengua, eran los rasgos diferenciales de un pueblo, aquellos que le dan identidad y permanencia. La nación política era mudable y cambiante, mientras que la nación cultural permanecía en el tiempo. Herder otorgó una especial relevancia a la lengua por considerarla el elemento principal que distingue a un pueblo de otro y que, asimismo expresa la cohesión de todos los miembros de un pueblo determinado*» (Caminal, 1999, p. 159).

El multiculturalisme

Seguint la natura constitutiva considera que l'individu ha de tenir «llibertat cultural» i per tant dret a parlar en la seva llengua personal que senti com a part d'ell. En un territori determinat hi ha d'haver reconegudes diverses llengües oficials en les quals el ciutadà pugui viure la seva vida pública, el nombre i criteri d'aquestes depèn de l'autor. Alguns exemples de teories que defensen aquestes polítiques lingüístiques són Kymlicka, Taylor i, a Catalunya, Branchadell.

Cal afegir que aquesta tipologia de polítiques lingüístiques representa formes pures que normalment a la realitat no es donen sinó que hi ha moltes combinacions i barreges.

8. ELS BENEFICIS I ELS INCONVENIENTS DE L'IGUALITARISME LIBERAL PROTECTOR

Dels models presentats a la taula 2 considerem que el més pròxim a la realitat és l'igualitarisme liberal protector, ja que combina la natura instrumental i la constitutiva en els seus plantejaments teòrics i a la realitat aquestes dues natures també es donen barrejades.

L'igualitarisme liberal protector també aporta un element clau a la forma d'entendre les llengües i pensar la política lingüística: l'ús de les llengües com a eina social i igualitària. És a dir, la diversitat lingüística no només actua sobre la igualtat cultural, també té el seu pes en la igualtat material dels individus.

Per aquests dos motius, considerem l'igualitarisme liberal protector com un bon punt de partida per desenvolupar una teoria de la justícia lingüística que sigui aplicable i que tingui en compte la igualtat com a princi-

pi i que les llengües es parlen al món real, on no hi ha models purs, tot i que, com veurem, no considerarem tan realista i adaptat a la realitat el supòsit de l'aplicació del principi de territorialitat com única manera de preservar les llengües més minoritàries.

A continuació, presentem els principals beneficis i inconvenients que argumenten els defensors i els crítics d'aquest model.

8.1. *Beneficis o avantatges*

1. És una teoria preocupada per reduir la desigualtat social i per la pervivència de les llengües. L'igualitarisme liberal protector és un model que compagina la natura constitutiva amb la instrumental de la llengua, reconeix que té part de les dues i per això pot donar resposta a dues preguntes tan diferents com: *a)* per què la gent no vol abandonar la seva llengua per una de més «útil» que eviti les diferències i la consegüent desigualtat?; *b)* com podem aconseguir minvar la desigualtat social mitjançant la llengua? És, doncs, una teoria preocupada per la desigualtat social i per la pervivència de les llengües que no té cap problema a donar arguments constitutius per defensar les llengües minoritàries sempre que siguin combinats amb instrumentals.
2. Evita danyar «l'autorespecte» del parlant. Aquest argument es dona des d'una perspectiva constitutiva o més psicològica i per entendre'l s'ha de tenir present que l'igualitarisme liberal protector també té en compte la natura constitutiva del parlant. Perdre la llengua és com perdre l'ànima, ja que la homogeneïtzació lingüística generaria una injustícia cap a l'autorespecte del parlant que quedaria danyat en abandonar la llengua pròpia d'una manera obligada (Van Parijs, 2000).

Avantatges materials

Tot i la referència anterior a l'avantatge constitutiu, l'igualitarisme liberal protector no pot quedar-se en un pla tan subjectiu i, ja que anteposa la igualtat *material* en un sentit ampli a la *cultural* del multiculturalisme, per poder afirmar que la protecció de les llengües és un objectiu igualitari ha de justificar-ho amb arguments instrumentals de pes. A continuació, recollim alguns dels arguments que apareixen a la literatura que mostren com

mantenir la diversitat lingüística basada en el principi de territorialitat per protegir les llengües minoritàries dóna més beneficis de tipus econòmic, social i cultural que el fet de tenir una llengua franca, ja sigui regional o mundial.

A llarg termini, els beneficis per a la humanitat de la diversitat lingüística són superiors a l'homogeneïtzació pels motius següents:

3. La diversitat lingüística va lligada a la cultural, i per tant, avui dia, la diversitat lingüística és l'única protecció possible per a la diversitat cultural. Tal com diu Van Parijs, en el món globalitzat *«given the nature and reach of present and future media, la diversitat lingüística is the firmest and increasingly the only serious protection for cultural diversity. And the latter permits a diversity of experimentation in private and social life.»* (Van Parijs, 2000, p. 11).
4. La diversitat lingüística, basada en el model de territorialitat, és un estabilitzador de la població. Per l'igualitarisme liberal protector la diversitat lingüística és un fre acceptable a la mobilitat de la gent i, per tant, un estabilitzador valuós de la població. Però aquesta premissa és relativa. Sí que és cert que pot haver-hi un incentiu extra per a un sud-americà si ha d'emigrar cap a Espanya o un algerià cap a França, però molts cops en les capes més pobres de la població la necessitat és molt més gran que el fre lingüístic; per això s'expliquen les grans migracions internacionals a llocs que no s'escullen per la llengua sinó pel mercat laboral i les xarxes de contactes.
5. Evita la disrupció de comunitats petites i, per tant, frena la baixada de solidaritat econòmica i social. Atès que aconseguim més cohesió social en tenir una llengua amb la qual s'identifica, o s'espera que s'acabarà identificant, tot ciutadà del territori.
6. Evita el possible conflicte lingüístic que es podria donar en un territori multilingüe, si s'entén la llengua com a símbol diferenciador i als parlants de l'altra llengua com «els altres» en oposició a «nosaltres».
7. Evita la segregació de comunitats lingüístiques pel que fa a l'ensenyament. Molt lligat al punt anterior podem dir que l'igualitarisme liberal protector, a causa de la seva adscripció al model de política lingüística territorial, a curt termini, evita la segregació en l'ensenyament ja que no cal separar els joves segons el seu dret a rebre l'ensenyament en una llengua o altra, fet que genera situacions de distinció i segregació.
8. Evita les desigualtats derivades dels diferents usos lingüístics en un

territori. Si hi ha dues llengües que s'usen en àmbits diferents, hi haurà àmbits en els quals uns individus, pel fet de ser parlants d'una llengua, tinguin avantatges, i altres en què serà a l'inrevés. Per tant, el model territorial evita aquesta desigualtat i anivella, en part, la capacitat dels individus en tots els àmbits.

9. Aconseguix un llenguatge adequat per al procés de deliberació democràtica en igualtat de condicions. Aquest avantatge es deriva del punt anterior, i és un àmbit especialment important i al qual molts autors donen més importància en igualtat de condicions.
10. Evita la injustícia que generaria el fet de forçar la transició de moltes persones a una llengua franca (ja sigui mundial o regional). En mantenir la diversitat lingüística, evita el cost que provoca als individus haver de deixar la seva llengua pròpia. Tot i que aquest argument, com veurem, és bastant feble ja que els autors donen per suposat que en un territori només es parla una llengua, com si el món fos un mosaic de territoris amb llengua pròpia, quan en molts casos no es així i en un mateix territori es combinen dues o més llengües, com per exemple a Catalunya.

8.2. *Inconvenients*

Els principals inconvenients de l'igualitarisme liberal protector tal com l'hem definit són els següents:

1. La rigidesa del concepte de *territorialitat*. L'igualitarisme liberal, com moltes teories, pensa el món com un mosaic de llengües que no es barregen en un mateix territori. Però aquesta no és la realitat existent al món, perquè als territoris és molt comú que hi hagi més d'una llengua. El cas de Catalunya és un exemple clar on conviuen moltes llengües, on dues destaquen sobre la resta. Aquest desajustament entre teoria i realitat, com veurem, pot generar injustícies en aplicar el principi d'una llengua, un territori.
2. La manca de reconeixement lingüístic d'algunes minories instal·lades als territoris on conviuen diversos grups lingüístics. En concret d'aquelles que no considerin com a pròpia l'única llengua oficial que exigeix el principi de territorialitat.
3. El cost que suposa haver d'aprendre la llengua franca, ja sigui local o global, si es vol obtenir una millor comunicació fora del territori on es protegeix la llengua.

4. La desigualtat econòmica que hi hauria en les comunicacions amb els que són nadius del territori on es parla la llengua franca. Aquesta desigualtat, segons Van Parijs, hauria de ser compensada pels parlants de la llengua franca en qüestió tant sigui regional com mundial, ja que si no serien uns *free-riders*¹⁷ perquè ells també es beneficien de les comunicacions amb la resta de parlants sense cap esforç ni cost per aprendre la llengua.
5. «La fuga dels més qualificats» cap a territoris on es parli la llengua franca. Els que Van Parijs anomena els *high skilled* es podrien sentir atrets cap a territoris on es parli la llengua franca mundial ja que aquesta llengua no els seria desconeguda i la seva família podria aprendre-la més fàcilment, si no és que es queden i formen família allà: «*the conjecture that high skilled people will have a significantly stronger propensity to migrate to be countries which do not require them to know an unfamiliar language has a direct corollary: if the native language of some area is becoming the lingua franca of the world and if other areas insist on the territoriality principle, the migration flows of the high skilled can be expected to display a growing asymmetry. As English is being snowballed into world-wide lingua franca status the high skilled of will tend to wander more and more to the anglophone ground floor*» (Van Parijs, 2000, p. 223). La solució presentada per Van Parijs per evitar-ho és fer un sistema fiscal que afavoreixi els *high skilled* de forma totalment antiigualitària; per això planteja altres solucions com seria un impost dels països que parlen la llengua franca.

9. CONCLUSIONS. CAP A UNA NOVA POLÍTICA LINGÜÍSTICA JUSTA: L'ALTERNATIVA DEL MULTILINGÜISME TERRITORIAL

Al punt anterior hem vist com l'igualitarisme liberal protector parteix de la premissa que l'única forma de protegir les llengües minoritàries és aplicant una política lingüística basada en la territorialitat, i que aquest fet aporta una sèrie de beneficis, potser més grans que els desavantatges, però no per això deixa de tenir-ne alguns.

17. *Free rider*: aquell que s'aprofita d'un bé aconseguit per altres individus sense participar en la creació d'aquest. En aquest cas, de la comunicació sense cap cost d'haver d'aprendre una llengua o finançar l'aprenentatge d'altres.

En aquest punt tractarem de donar una proposta per millorar el plantejament de l'igualitarisme liberal protector. Anomenarem aquest model *multilingüisme territorial* ja que es basa en aquests dos conceptes per tal de fer una política lingüística al més justa possible. Les característiques d'aquesta proposta són les següents:

- A) El multilingüisme territorial, igual que l'igualitarisme liberal protector, accepta que la llengua forma, d'una banda, part de l'individu parlant i, de l'altra, pot servir d'eina per millorar la societat. Combina, doncs, la natura constitutiva i la instrumental ja que no les considerem excloents. Mirarà, doncs, de donar una solució d'equilibri entre la igualtat cultural i la material.
- B) Accepta el model territorial tot i que d'una forma menys pura: no cal limitar a una la llengua oficial en un territori ja que la substitució lingüística es pot evitar d'altres formes menys excloents per a les llengües. S'ha de buscar un equilibri entre llengües dins d'un territori. Quines llengües? Per contestar això, com diu Calaforra, cal *«acceptar que hi ha una distinció entre minories “diasporitzades” i una concentració d'individus en un territori, que en un grau considerable comparteixen una llengua, una història i un territori, una tradició, uns ritus, una manera d'intervenir sobre el territori, etc. Acceptar això, diem, no respon més que a un plantejament simplement utilitari, a una política de responsabilitat. Fer aquesta distinció significaria respondre a les inquietuds diferenciadores del grup, i al mateix temps facilitaria la inversió econòmica que demana una política lingüística. Perquè no és el mateix garantir dues o tres llengües que vint o tres-centes. No neguem que hi hagi un dret, només assenyalem impossibilitats pràctiques»* (Calaforra, 2000).

Així doncs, l'ideal seria el multilingüisme de tota la població, basant-se en el model territorial: els habitants d'un territori han de saber la llengua minoritària d'aquest territori si n'hi ha, la llengua franca «local» o aquella amb la qual es mantenen més relacions polítiques, socials, econòmiques i de la qual hi ha més nombre de parlants al territori, que en el cas de Catalunya seria el castellà. Una tercera llengua que caldria aprendre seria clarament la llengua franca global, que cada cop sembla més clar que és l'anglès. Les llengües que cal conèixer es basen en si és llengua franca local o global i no cal estendre el dret a ser reconegut públicament en qualsevol llengua, com podrien arribar a dir determinades versions del multiculturalisme i no tant per una concepció de justícia com de realisme.

S'han d'estendre les llengües que generarien justícia cap a un nombre més alt d'individus.

C) Cal una especial protecció de la llengua més «minoritzada» internacionalment per buscar l'equilibri entre les llengües parlades al territori.

C1. Des d'aquesta òptica, és legítim protegir la llengua més feble internacionalment o amb menys parlants per evitar totes les injustícies des d'un punt de vista d'igualtat cultural i material, que s'ha vist que pot generar l'homogeneïtzació de les llengües que conviuen en un mateix territori. S'ha de buscar protegir-la i estendre-la a tota la població, però evitant el discurs conflictiu i les agressions cap a les altres llengües més fortes; per exemple, a Catalunya no s'ha de substituir el castellà pel català, però tampoc s'ha de deixar que sigui a l'inrevés. L'extensió d'aquesta bilingüïtzació a tota la població és bàsic i l'ideal seria l'extensió del trilingüisme amb la incorporació de la llengua franca mundial des de l'escola.

C2. A les institucions públiques, per tant, es pot justificar l'ús predominant de la llengua més «minoritzada». Tot i que pel fet de conèixer-les totes dues hi haurà una gran llibertat per escollir una llengua o l'altra en l'ús diari, en les institucions públiques si està justificat l'ús predominant del català ja que és la llengua més feble en nombre de parlants, internacionalment, etc., a fi de mantenir l'equilibri i la necessitat de conèixer aquesta llengua que permeti conservar la varietat lingüística i evitar totes les injustícies que l'igualitarisme liberal protector ja ha posat de manifest en el cas que una llengua majoritària en substituï una altra de minoritària. (És a dir, caldria aplicar en aquest punt en part la territorialitat amb finalitats instrumentals per salvaguardar la igualtat i evitar injustícies.)

D) L'educació és clau en aquest model, l'ideal seria que tot ciutadà que hagi cursat l'escolarització a Catalunya conegués les tres llengües.

D1. Amb l'ensenyament de les tres llengües s'evita la segregació per raons de llengua en l'educació que pot generar tenir escoles on la llengua vehicular sigui una i uns altres centres educatius en què sigui una altra. És, doncs, una aposta a llarg termini que cal començar des de la població més jove i evitarà, igual que el fet d'aplicar una política territorial pura d'una llengua

per territori, la descohesió social i el conflicte lingüístic entre tothom que no vulgui amb raons nacionalistes imposar una de les llengües.

- D2. El coneixement de la tercera llengua, l'anglès, pot evitar la fuga de la gent més qualificada i pot servir d'atracció per aquestes que podrien comunicar-se en la nostra societat. En aquest aspecte soluciona un dels problemes de l'igualitarisme liberal protector.
- D3. L'argument de la protecció de la llengua més «feble» es pot aplicar per decidir que és la llengua que ha d'aprendre, en primer lloc, la immigració no castellanoparlant que vol assentar-se en un territori de manera estable. En el cas de Catalunya aquesta llengua hauria de ser el català. La immigració castellanoparlant, per descomptat, hauria d'aprendre el català ja que el castellà ja el saben. En aquest sentit, la justícia pot exigir cursos públics i estesos de català per als nouvinguts. No oblidem que tot i ser mixt el nostre plantejament recau en un sistema territorial i en aquest tipus de model s'espera que els nouvinguts s'afegixin a la llengua del territori i, si n'hi ha més d'una, primer a la més «feble» en aquell moment per aconseguir mantenir l'equilibri i tots els beneficis de mantenir la diversitat lingüística.
- D4. Aquest model d'educació és desitjable i realista. Es pot argumentar que aquest multilingüisme, incloent-hi el bilingüisme territorial, és molt difícil d'aconseguir, però no és així quan observem en el cas dels catalanoparlants que tots són bilingües, mentre que els castellanoparlants no ho són. Com a mínim, l'ideal seria que aquests castellanoparlants de llengua materna tinguessin coneixements de català, i si l'anglès s'estengués a la societat, encara millor.
- E) Aquest model permet més igualtat cultural que l'igualitarisme liberal protector ja que no aplica el principi d'una llengua, un territori. A Catalunya, societat de gran immigració, aquest model implantat a poc a poc pot permetre evitar l'anomia¹⁸ que comporta no poder parlar en la llengua pròpia almenys a la immigració castellanoparlant i als catalanoparlants en determinades institucions. No hi

18. *Anomia*: entesa aquí com la incapacitat de l'estructura social per proveir a alguns individus del que els caldria per arribar a les metes de la societat.

haurà, doncs, pèrdua de valors culturals ni de visions i concepcions de *vida bona* per a una part molt important de la població.

- F) Aquest model garanteix la igualtat material tan bé com l'igualitarisme liberal protector. El principi de multilingüisme territorial s'ha d'aplicar també amb finalitats instrumentals per salvaguardar la igualtat i evitar injustícies al territori aplicat. L'extensió del capital lingüístic dels individus a les tres llengües és sens dubte una bona garantia per eliminar les posicions diferents de partida vinculades al fet de parlar una llengua o una altra i tenir accés, doncs, a diferents xarxes socials de relacions i, per tant, de recursos.

Cal dir que aquest model no soluciona tots els problemes, ja que tot i que fa disminuir el desavantatge comunicatiu en la llengua franca respecte als països que la tenen com a nadiua difícilment l'eliminarà del tot. Un altre problema no eliminat és que el cost d'aprendre dues llengües per millorar la comunicació amb els territoris castellanoparlants o anglòfons cauria tot sobre la societat catalanoparlant; aquí, de nou, ens trobem el problema del *free riders*, i tot i les propostes de justícia fetes en aquest sentit, per exemple per Van Parijs al seu article «Justícia lingüística», la realitat mostra que serà realment difícil aconseguir «justícia lingüística» en aquest sentit sense que hi hagi un cert conflicte lingüístic.¹⁹

De tota manera, la injustícia no és tan gran com sembla, ja que el fet de ser multilingüe pot aportar uns beneficis que els *fre-riders* no tindran, com per exemple l'amplitud de mires en conèixer cultures diferents mitjançant la llengua, més desenvolupament cognitiu en els escolars, etc., i que difícilment es poden mesurar econòmicament.

Així doncs, el multilingüisme territorial no és una alternativa perfecta, però almenys considerem que és la menys dolenta de les possibles i per això una societat que volgués aproximar-se a la justícia lingüística hauria de caminar cap aquí sense deixar de fer aportacions ni de polir el model general per adaptar-lo a societats concretes.

Per acabar l'article, i lligar la proposta del multilingüisme territorial amb la tipologia de polítiques lingüístiques presentada en el punt 7, als esquemes següents se situa gràficament l'alternativa del multilingüisme terri-

19. El fet que els territoris parlants de la llengua franca haguessin de pagar una taxa per l'aprenentatge d'aquesta a la resta de territoris no pot anar aïllat d'altres factors i cal tenir en compte variables com el nivell econòmic de cada territori, el desenvolupament, etc., per poder justificar aquest pagament. No seria just que un país del tercer món anglòfon hagués de pagar taxes per l'aprenentatge a països com el Japó, Noruega, etc.

torial en alguns dels eixos més importants d'aquesta tipologia. Així es poden distingir més visualment les seves diferències i similituds amb la resta de tipus presentats:

MC: multiculturalisme

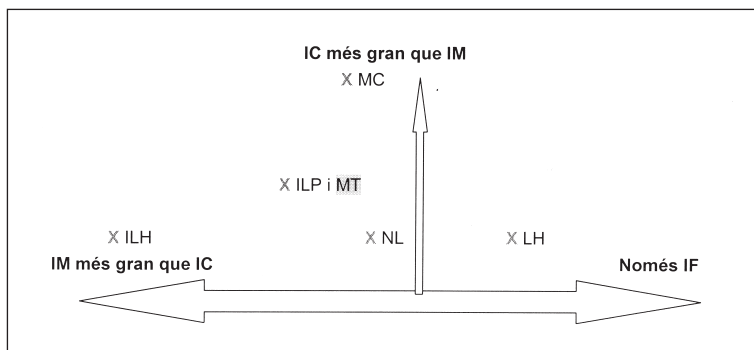
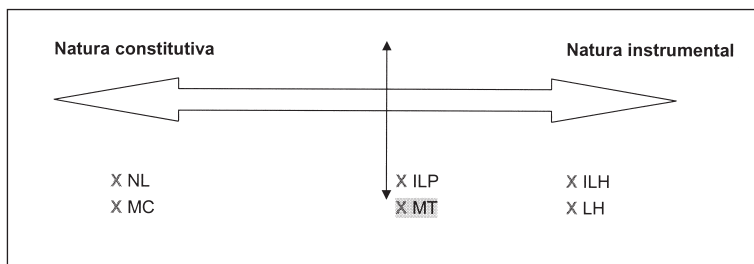
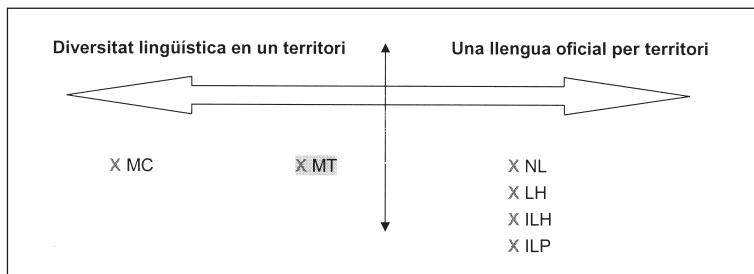
MT: multilingüisme territorial

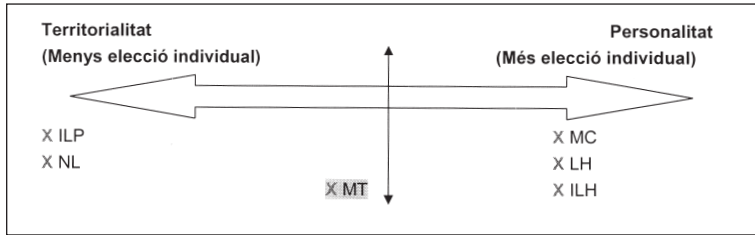
NL: nacionalisme lingüístic

LH: llibertarisme homogeneïtzador

ILH: igualitarisme liberal homogeneïtzador

ILP: igualitarisme liberal protector

10. BIBLIOGRAFIA

- AGUILAR RIVERA, J. A. (2003). «Notas sobre la izquierda antiliberal». *Tareas, Revista del Centro de Estudios Latinoamericanos (CELA)*, núm. 113, gener-abril 2003, p. 23-38. <<http://168.96.200.17/ar/libros/tar113/aguilar.rtf>>
- ARNSPERGER, C. i VAN PARIJS, P. (2002). *Ética económica y social, Teorías de la sociedad justa*. Barcelona: Paidós.
- BARRY, B. (2001a). «Cultura e igualdad». *Istor, Revista de Historia*, núm. 7: *Izquierda y derecha en la historia*, p. 38-59. [Traducció de les p. 3-15 del llibre *Culture and equality*, Londres: Blackwell.]
- BARRY, B. (2001b). *Culture and equality*. Londres: Blackwell.
- BASTARDAS I BOADA, A. (2002). «Política lingüística a l'era de la globalització: diversitat i intercomunicació des de la perspectiva de la "complexitat"». *Noves SL, revista de sociolingüística*. <http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm02estiu/metodologia/bastardas1_9.htm>
- BAUER, O. (1979). *La cuestión de las nacionalidades y la socialdemocracia (1907)*, Mèxic: Siglo XXI Editores.
- BAUMANN, G. (2001). *El enigma multicultural*. Barcelona: Paidós.
- BRANCHADELL, A. (1997). *Liberalisme i normalització lingüística*. Barcelona: Empúries.
- CALAFORRA, G. i FERRANDO, P. (2000). «Conflicte de llengües i conflicte de valors –aspectes teòrics del liberalisme lingüístic». Comunicació presentada al 17. *Deutscher Katalanistentag — Westfälische Wilhelms-Universität Münster* (6-8 d'abril de 2000). <<http://www.uv.es/~calaforr/muenster.html>>
- CAMINAL, M. (1999). «El nacionalismo». A: CAMINAL, M. (ed.). *Manual de ciencia política*. Madrid: Tecnos.
- CARDÚS, S. (2000). «La ingenuidad multiculturalista». *La Vanguardia*, 13-12-2000.
- CORRETJA, M. (1995). *L'acció europea per a la protecció dels drets lingüístics*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya.

- DE SCHUTTER, H. (2004). «Language ideologies in political philosophy». A: *Language and the future of Europe Conference*. Southampton, 8-10 d'abril de 2004. [En premsa]. <http://soc.kuleuven.be/pol/pol_denken/docs/0502-Southampton.pdf>
- FICHTE, J. G. (1984). *Discursos a la nación alemana (1808)*: Buenos Aires: Orbis.
- HEREDERO, J. L. (1995). «Contra la diversidad lingüística». *Claves de la Razón Práctica*, núm. 58, p. 6-15.
- KYMLICKA, W. (1996). *Ciudadanía multicultural*. Barcelona: Paidós.
- KYMLICKA, W. i PATTEN, A. (2003). *Language rights and political theory*. Oxford: Oxford University Press.
- LODARES, J. R. (2000). *El paraíso políglota: historia de las lenguas en la España moderna contadas sin prejuicios*. Taurus.
- MUSSCHENGA, A. W (1998). *Intrinsic value as a reason for the preservation of Minority Cultures, Ethical Theory and Moral Practice*, p. 201-225.
- OLIVERAS, N. (2001). *Els principals conceptes en el reconeixement dels drets lingüístics als estats europeus*. A: <www.ciemen.org/mercator/pdf/wp2-def-ct.PDF>.
- OVEJERO, F. (2000). «Igualdad de las lenguas, igualdad de los ciudadanos». *Claves de la razón práctica*, núm. 100, p. 18-21.
- RAWLS, J. (1979). *Teoría de la justicia*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- SOLÉ DURANY, J. R. (1995). «El principi de territorialitat de les llengües i la protecció de la identitat lingüística dels pobles». A: *Drets lingüístics i drets culturals a les regions d'Europa. Actes del Simposi internacional*. Barcelona: Edicions de la Generalitat de Catalunya, p. 87-91.
- TAYLOR, Ch. (1992). *El multiculturalismo y la política del reconocimiento*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- TORBISCO CASALS, N. (2000). *Minorías culturales y derechos colectivos: un enfoque liberal*. Tesi doctoral de dret, UPF. Directors: Albert Calsamiglia Blancafort i José Juan Moreso Mateos. <http://tdx.cesca.es/TESES_UPF/AVAILABLE/TDX-1212101-123858// tntc1de1.pdf>
- VAN PARIJS, P. (2000). «The ground floor of the world: On the Socio-economic Consequences of Linguistic Globalization». *International Political Science Review*, vol. 21, núm. 2, p. 217-233.
- (2002). «Justicia lingüística». A: *Hacia una concepción de la justicia social global*. Medellín: Fundación Confiar.
- (2004). «Cultural Diversity versus Economic Solidarity». A: *Cultural diversity versus economic solidarity*. Brusselles: De Boeck Université (Bibliothèque scientifique Francqui).

LANGUAGE JUSTICE:
THE ALTERNATIVE OF TERRITORIAL
MULTILINGUALISM

Jonatan CASTAÑO MUÑOZ

This text considers various regulatory theories for language justice (with emphasis on the two varieties of multiculturalism and liberal egalitarianism: the protective variety and the homogenizing variety), linking them to the way of understanding the nature of the speaker, to the concept of equality on which they are based and to the option of the territorial or individual model in the application of language policies. Of all the theories, the paper posits that the most appropriate is that of protective liberal egalitarianism, though its rigidity in the concept of territoriality must be overcome. For this reason, we propose a new model that is rather similar, but more flexible with respect to the number of languages per territory. We do this because we feel that despite the co-existence of various languages, language substitution is not inevitable if the proper measures are taken to protect the weakest language internationally within the territory. We call this proposal, which attempts to increase material equality within a specific territory without losing cultural equality, territorial multilingualism.

SOBRE LA JUSTICIA LINGÜÍSTICA:
LA ALTERNATIVA DEL MULTILINGÜISMO
TERRITORIAL

Jonatan CASTAÑO MUÑOZ

Este texto plantea diversas teorías normativas de la justicia lingüística (haciendo hincapié en el multiculturalismo y el igualitarismo liberal en sus dos versiones: la protectora y la homogeneizadora), vinculándolas a la forma de entender la naturaleza del hablante, al concepto de igualdad en el que se inspiran y a la opción del modelo territorial o individual en la aplicación de políticas lingüísticas. De todas las teorías, se considera que la más acertada es el igualitarismo liberal protector, pero que es conveniente superar su rigidez en lo referente al concepto de territorialidad. Por ello proponemos un nuevo modelo bastante similar pero más flexible en cuanto al número de lenguas por territorio, puesto que consideramos que, a pesar de la convivencia de diversas lenguas, la sustitución lingüística no es inevitable si se toman las medidas adecuadas para proteger a la lengua más débil internacionalmente dentro del territorio. A esta propuesta, que intenta aumentar la igualdad material en un determinado territorio sin perder la cultural, la denominamos *multilingüismo territorial*.